

mercenary-violent criminal offenses. There are the forms of implementation of recommendations forensic nature, the selection of methods and means of the evidence determined by each judge (judges) the circumstances of the particular criminal proceedings mercenary-violent criminal offenses and the level of his (their) professional knowledge and experience substantiated.

The issue of forensic complexity of the trial - the number of judicial and other proceedings and the amount of leakage during trial proceedings on the criminal mercenary-violent criminal offenses investigate in the article. We consider the dependence of the complexity of the trial forensic complexity of separate criminal proceedings.

The article proves the thesis that the study of the nature, content and legal grounds for the application of forensic knowledge provides the basis for using this knowledge as close to the practical needs of judicial activity of courts and parties to criminal justice - the prosecution and the defense - because they build the possibility of further specifying the situations depth identification and consideration of different points in the implementation of forensic expertise in trial proceedings on the mercenary-violent criminal offenses.

Key words: *forensic knowledge, mercenary-violent criminal offenses, the trial, criminal proceedings.*

УДК 343.98

С. І. Перлін

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ПІДРОЗДІЛАМИ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ

Розглянуто основні проблемні питання взаємодії підрозділів Експертної служби МВС України та слідчих Національної поліції в сучасних умовах. Відзначено, що у зв'язку з реформуванням слідчих та експертно-криміналістичних підрозділів виникла потреба в перебудові підходів до взаємодії зазначених суб'єктів. Констатовано недостатність правового регулювання щодо спільної діяльності слідчих і працівників відомчих експертних підрозділів на стадії досудового розслідування, зокрема під час огляду місця події. Запропоновано удосконалити критерії для участі працівників Експертної служби в зазначеній слідчій дії, розширити можливості застосування науково-технічних засобів на стадії досудового розслідування.

Ключові слова: *криміналістична техніка, взаємодія, Експертна служба МВС України, досудове розслідування, огляд місця події.*

Постановка проблеми. Покращання рівня протидії злочинності може бути досягнуте способом удосконалення та оптимізації діяльності органів досудового розслідування. Якісна та ефективна слідча діяльність зумовлена насамперед застосуванням сучасних науково-технічних засобів і методів, спеціальних знань, що сприяє розширенню спектра джерел доказової інформації в кримінальному провадженні. Отже, вагоме значення для належного техніко-криміналістичного забезпечення діяльності підрозділів досудового розслідування має належна взаємодія між слідчими та працівниками експертно-криміналістичних підрозділів, яка у зв'язку з

процесом реформування системи МВС України, що відбувається сьогодні, потребує ґрунтовного аналізу для визначення нагальних проблем і вироблення напрямів їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти застосування в слідчій діяльності спеціальних знань працівниками експертних служб розглядали передусім такі вчені-юристи, як Л. Ю. Ароцкер, Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, В. Г. Гончаренко, Г. Л. Грановський, Г. І. Грамович, П. П. Іщенко, Н. І. Клименко, В. В. Коваленко, М. В. Костицький, В. К. Лисиченко, В. М. Махов, М. В. Салтєвський, М. Я. Сегай та інші. Деякі питання щодо практики протидії злочинності в контексті взаємодії слідчого з учасниками кримінального процесу, а також збору інформації про особу, яка вчинила злочин, знайшли своє відображення в наукових працях Т. В. Авер'янової, В. П. Бахіна, Т. В. Варфоломесової, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, І. В. Гори, Є. І. Зуєва, А. В. Іщенка, В. В. Ковальова, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. Г. Лукашевича, В. Т. Маляренка, Е. Б. Мельникової, В. Т. Нора, В. О. Образцова, Б. В. Романюка, О. Р. Россинської, В. М. Тертишника, В. Ю. Шепітька та інших. Проте в сучасних умовах реформування органів кримінальної юстиції особливої актуальності набувають питання вдосконалення теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо взаємодії відомчих експертних та слідчих підрозділів, зважаючи на зміну підходів до врегулювання діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду з метою наближення її до європейських стандартів кримінального судочинства.

Формування цілей. Метою статті є аналіз сучасного стану та визначення напрямів удосконалення правового регулювання та організаційного забезпечення взаємодії працівників Експертної служби МВС України з підрозділами Національної поліції.

Виклад основного матеріалу. У ході та в рамках реформування МВС України відбулася й перебудова структури, завдань та напрямів діяльності експертних підрозділів системи МВС України. Унаслідок зазначених змін було створено самостійний орган – Експертну службу МВС України, функції якого полягають переважно в судово-експертному забезпеченні кримінальних проваджень. Водночас здійснення технічної допомоги слідчим під час проведення окремих процесуальних дій покладатися на підрозділи техніко-криміналістичного забезпечення органів досудового розслідування Національної поліції України. Таким чином, слідчі підрозділи, що увійшли до складу Національної поліції, та експертні підрозділи, які залишилися в складі Експертної служби МВС, вимушені будувати своє співробітництво тільки у формі взаємодії, що має як свої переваги, так і дискусійні моменти. Тому є потреба розглянути теоретичні та практичні аспекти зазначеної діяльності.

У кримінальному процесі та криміналістиці взаємодія розглядається як самостійний інститут. Зокрема, у широкому розумінні вчені, узагальнюючи декілька визначень взаємодії органів, що здійснюють розслідування злочинів, визначають її як узгоджену діяльність різних ланок однієї або

декількох організаційних систем, спрямованих на досягнення загальної мети з найменшими витратами сил, засобів і часу [1, с. 384-385].

Щодо відповідної діяльності визначення взаємодії конкретизується стосовно її суб'єктів, їх функцій і завдань.

Так, Г. А. Матусовський розглядає взаємодію як узгоджену діяльність правоохоронних, контролюючих та інших державних органів, спрямовану на досягнення спільної мети з мінімальною витратою сил, засобів і часу [2, с. 226-229]. Тобто в цьому випадку підкреслено сутність взаємодії щодо суб'єктів, котрі здійснюють безпосередню практичну діяльність у галузі протидії злочинності. У цьому ж сенсі взаємодію в правоохоронній діяльності розглядають як складну систему, яка містить у собі різні види діяльності всіх структурних підрозділів правоохоронних органів (у тому числі слідчого та експертно-криміналістичного), що є самостійними системами більш низького рівня [3, с. 33-39].

На нашу думку, не можна не погодитися з тим, що під час реалізації певного спільного заходу одна зі сторін взаємодії неодмінно виступає як керуюча, а інша – як керована система [4, с. 93]. Зазначимо, що про взаємодію слідчого з іншими учасниками розслідування можна мовити в певній мірі лише умовно, оскільки з процесуальної точки зору тут немає рівноцінного партнерства: статус слідчого визначає його головну роль, персональну відповідальність за рішення, які він приймає, і результати розслідування загалом. Уся діяльність інших учасників розслідування підкорена завданням, які поставив перед ними слідчий, узгоджується з ними [5, с. 491]. Саме цей підхід закріплено в чинному кримінальному процесуальному законодавстві. Зокрема, у ч 1. ст. 40 КПК України зазначено, що слідчий несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій, а в ч 5. указаної статті, що органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого.

У криміналістичній літературі найбільш поширеним є визначення взаємодії як узгодженої спільної діяльності слідчого з іншими органами та суб'єктами [6, с.460-465]. Саме такий підхід, який є дещо звуженим відносно вищевказаних, тим не менш повністю відображає сутність взаємодії щодо суб'єктів криміналістичної діяльності, якими, як відомо, є слідчий, спеціаліст-криміналіст, судовий експерт та інші. Крім того, слід пам'ятати й про рівні взаємодії, яка має здійснюватись як між окремими суб'єктами, так і різними підрозділами одного відомства (внутрішньовідомча взаємодія) та окремими відомствами (міжвідомча взаємодія).

Однією зі специфічних рис взаємодії між слідчими та працівниками експертно-криміналістичних підрозділів є регламентації як діяльності кожного з них, так і їхніх прав і обов'язків як суб'єктів кримінального процесу в законах та підзаконних нормативних актах.

Аналізуючи сучасний стан нормативного регулювання процесу взаємодії слідчого зі співробітниками експертної служби констатуємо, що

його рівень, на жаль, поки що є недостатнім. Нормативні й організаційні проблеми взаємодії слідчого з працівниками Експертної служби МВС України не набули належної теоретичної розробки, що призводить і до суттєвих труднощів у практичній діяльності.

Низка питань правового й організаційного характеру залишається не вирішеною, що стримує більш повне використання можливостей сумісної діяльності цих суб'єктів, підвищення її результативності.

Так, наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1343 затверджено Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України [7]. Воно визначає, що Експертна служба Міністерства внутрішніх справ України є системою державних спеціалізованих установ судової експертизи, діяльність якої спрямовується й координується МВС України. Експертна служба МВС безпосередньо підпорядковується Міністрові внутрішніх справ України. Експертна служба МВС складається з Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС та територіальних підрозділів – науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів.

Основними завданнями Експертної служби МВС України є: здійснення судово-експертної діяльності; огляд місць подій; забезпечення залучення працівників Експертної служби МВС України до досудового розслідування та судового розгляду; у межах компетенції проведення експертних досліджень на договірних засадах з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням передбачених обмежень; проведення сертифікаційних та інших випробувань, а також оцінки відповідності продукції, процесів і послуг, виконання інших робіт у межах своєї компетенції; проведення відповідно до законодавства оцінки майна, майнових прав та здійснення професійної оціночної діяльності; забезпечення функціонування обліку знярядь кримінальних правопорушень та інших об'єктів; забезпечення функціонування інформаційно-пошукових систем, обробка персональних даних у межах повноважень, визначених законом, забезпечення режиму доступу до інформації; здійснення спеціальних вибухотехнічних робіт з пошуку й знешкодження вибухонебезпечних предметів, пристроїв, що використовуються з терористичною метою; підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації працівників Експертної служби МВС як судових експертів, спеціалістів-криміналістів і спеціалістів-вибухотехніків [7].

Указаний обсяг завдань видається досить широким, але законодавець надалі фактично звужує цей перелік. Вивчаючи Інструкцію про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події [8] (далі – Інструкція) відзначимо, що до зазначеної слідчої дії може залучатися спеціалізована пересувна лабораторія. При цьому вона може бути задіяна тільки за письмовим (як виняток, за усним, з подальшим оформленням у письмовій формі) клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, яка виконує його обов'язки, лише в разі виникнення об'єктивних обставин,

пов'язаних з учиненням: убивства або умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого із застосуванням вогнепальної зброї; розбійного нападу із застосуванням вогнепальної зброї з постраждалими особами; звалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього або таке, що спричинило особливо тяжкі наслідки; дорожньо-транспортної пригоди, під час якої загинуло двоє й більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро й більше осіб; пожежі, під час якої загинуло двоє й більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро й більше осіб; вибуху, загрози вибуху або виявлення саморобних вибухових пристроїв (розділ III п.1 Інструкції).

Отже, виходячи із формулювань Інструкції, працівники Експертної служби МВС, якщо вони не входять до складу спеціалізованої пересувної лабораторії, фактично не можуть залучатися до огляду місця події.

Також треба відмітити, що в інших випадках рішення про залучення спеціалізованої пересувної лабораторії для участі в проведенні вищевказаної слідчої дії приймається керівництвом відповідного підрозділу Експертної служби МВС спільно з керівництвом органів досудового розслідування, виходячи з категорії вчиненого злочину, об'єктивних обставин та необхідності застосування відповідних спеціальних знань та тільки за письмовим клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, яка виконує його обов'язки.

На нашу думку, обмеження залучення до участі в проведенні огляду місця події працівників Експертної служби МВС тільки в складі спеціалізованої пересувної лабораторії та тільки в п'яти чітко зазначених випадках не є виправданим з таких міркувань.

По-перше, за наведеного підходу поза увагою залишаються чимало можливих складних для огляду тяжких злочинів. Наприклад, не враховуються умисні вбивства та умисні тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть потерпілого, учинені без застосування вогнепальної зброї (убивства з розчленуванням трупа, убивства кількох осіб з особливою жорстокістю, серійні сексуальні вбивства, убивства новонароджених дітей, убивства на замовлення, у разі виявлення трупа не на місці безпосереднього вчинення злочину, злочинні посягання із застосуванням холодної зброї, хімічних речовин, удушення тощо). Крім того, складні для огляду місця події виникають у випадках учинення кіберзлочинів, злочинів проти довкілля, злочинів корупційної спрямованості, залізничних та авіаційних катастроф тощо.

По-друге, оскільки підрозділи Експертної служби мають у штаті досвідчених фахівців, користуються у своїй діяльності найсучаснішою технікою для виявлення, фіксації, вилучення та дослідження різноманітних слідів та інших речових доказів, можна очікувати вищої якості проведених з їхньою участю оглядів.

По-третє, обмеження участі в огляді місця події лише пересувної лабораторії призводить до дискусійності питання щодо можливості залучення окремого працівника Експертної служби як спеціаліста до огляду місця події. Наведена вимога призводить до необхідності значного

збільшення кількості спеціалізованих пересувних лабораторій у територіальних підрозділах Експертної служби, нестача яких значно знижує оперативність реагування на випадки тяжких і резонансних злочинів. Також відзначимо, що пересувна лабораторія все ж таки має розглядатись як техніко-криміналістичний засіб, а не штатне відділення підрозділу. Отже, формулювання про залучення до огляду місця події працівників Експертної служби в складі пересувної лабораторії виглядає некоректним.

Також викликає певні сумніви порядок залучення спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС для участі в огляді місця події. Вимога оформлення письмового клопотанням керівника органу досудового розслідування призводить до втрати стратегічно важливого часу, що так само може призвести до зміни, пошкодження, втрати слідів злочину та іншої доказової інформації. Зазначена в Інструкції виняткова можливість усного клопотання не має обґрунтованих та чітко визначених випадків застосування.

Таким чином, підрозділи досудового розслідування та Експертної служби МВС утрачають можливість ефективної та швидкої взаємодії у своїй діяльності.

Указані особливості фактично обмежують такий принцип взаємодії як оперативність. Він, як відомо, проявляється в такому: постійній готовності діяти з урахуванням ситуацій, що створюються; швидкому й невідкладному застосуванні криміналістичних прийомів і засобів розслідування; високій активності, безперервності та наступальності розслідування [9, с. 118-119].

Таким чином, на сьогодні основний пласт роботи щодо техніко-криміналістичного забезпечення проведення окремих слідчих дій відповідно до відомчих нормативно-правових актів покладено на співробітників органів досудового розслідування Національної поліції – інспекторів-криміналістів, старших інспекторів-криміналістів, техніків-криміналістів (секторів техніко-криміналістичного забезпечення слідчих дій).

Зазвичай указані суб'єкти залучаються тільки до технічного забезпечення окремих слідчих дій та можуть забезпечити елементарний (початковий) рівень техніко-криміналістичного забезпечення розслідування. На жаль, на сьогодні рівень забезпечення органами та підрозділами Національної поліції кваліфікованими криміналістами є недостатнім, як і рівень їх технічного забезпечення. Навпаки ж підрозділи Експертної служби мають у своєму штаті кваліфіковані кадри, а у своєму розпорядженні більш сучасні та спеціалізовані технічні засоби.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що, на нашу думку, на цьому етапі реформування потрібно на законодавчому рівні закріпити порядок та механізм взаємодії підрозділів досудового розслідування та Експертної служби МВС України, розробити відомчі акти для врегулювання взаємодії як між окремими суб'єктами Експертної служби та Національної поліції загалом, так і при проведенні слідчих дій за окремими категоріями проваджень. Так, в Інструкції (розд. III п.1) зазначено, що працівники Експертної служби МВС беруть участь в оглядах, пов'язаних з вибухом, загрозою вибуху або виявлення саморобних вибухових пристроїв, але порядок дій спеціаліста-вибухотехніка,

його повноваження та обов'язки чітко не регламентовані. Це пов'язано з тим, що наказ МВС України № 962 від 26 жовтня 2012 року втратив чинність, а чинний наказ МВС України №1339 від 3 листопада 2015 року повністю не розкриває зазначених положень.

Недоцільним видається встановлення обмежень щодо участі спеціалістів НДЕКЦ в огляді місця події тільки в чітко закріплених випадках. Вивчення положень указаних нормативно-правових актів дає підстави стверджувати про значне звуження можливостей застосування техніко-криміналістичних засобів та використання спеціальних знань під час розслідування злочинів. Огляд місця події є ключовою слідчою дією, повнота та своєчасність якої здебільшого вирішує хід та результати подальшого розслідування.

Таким чином, як критерії для участі працівників Експертної служби в огляді місця події пропонуємо визначити складність огляду залежно від наявної слідової картини (кількості, різноманітності слідів, складності їх виявлення та вилучення, особливості опису в протоколі, способів упакування), способу вчинення злочину та способів приховування слідів злочину.

Отже, питання взаємодії між зазначеними підрозділами підлягає й надалі вивченню та вдосконаленню, що є перспективним напрямом дальших наукових пошуків.

Використані джерела:

1. Криміналістика: підручник/за ред. В. Ю. Шепітька. К.: Вид. дім «ІнЮре», 2001. 684 с.
2. Магусовский Г. А. Основы взаимодействия и информационного обеспечения в методике расследования преступлений. Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений: учеб. для студ. юрид. вузов и ф-тов/под. ред. проф. В. Ю. Шепітько. Х.: Одиссей, 2001. С. 226-229.
3. Образцов В. А. Взаимодействие в структуре деятельности следователя. Вопросы взаимодействия следователя и других участников расследования преступлений: межвуз. сб. научн. тр. Свердловск, 1984. С. 33-39.
4. Туманов Г. А. Организация управления в сфере охраны общественного порядка. М.: Юрид. лит., 1972. 232 с.
5. Криминалистика: учеб. для вузов/под ред. Р. С. Белкина. М.: Изд-во НОРМА 2001. 990 с.
6. Степанюк Р. Л., Заяць Д. Д. Взаємодія під час досудового розслідування економічних злочинів. Форум права. 2014. № 1. С. 460-465 URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_81.pdf (дата звернення: 10.03.2016).
7. Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України: затв. наказом МВС України від 3 листопада 2015 № 1343. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15> (дата звернення: 10.03.2016).
8. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: затв. наказом МВС України №1339 від 3 листопада 2015 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15> (дата звернення: 10.03.2016).

9. Гребенькова М. С., Удовенко Ж. В. Принципи взаємодії слідчого з працівниками експертної служби. Теорія і практика судової експертизи: збірник матеріалів круглого столу / редкол.: Кобилянський О. Л., Чорноус Ю. М., Свобода Э. Ю. Київ. ННІ №2 НАВС. К.: Навчально-науковий інститут №2 Національної академії внутрішніх справ, 2016. С. 118-119.

Стаття надійшла до редколегії 02.02.2017

Перлин С. И. Правовые и организационные особенности взаимодействия следователя с подразделениями Экспертной службы МВД Украины

Рассмотрены основные проблемные вопросы взаимодействия работников Экспертной службы МВД Украины и следователей Национальной полиции в современных условиях. Отмечено, что в связи с реформированием следственных и экспертно-криминалистических подразделений возникла необходимость в пересмотре подходов к взаимодействию указанных субъектов. Констатирована недостаточность правового регулирования совместной деятельности следователей и работников ведомственных экспертных подразделений на стадии досудебного расследования, в частности, при осмотре места происшествия. Предложено усовершенствовать критерии для участия работников Экспертной службы в указанной следственном действии, расширить возможности применения научно-технических средств на стадии досудебного расследования.

Ключевые слова: криминалистическая техника, взаимодействие, Экспертная служба МВД Украины, досудебное расследование, осмотр места происшествия.

Perlin S. Legal and Organizational Features of Interaction of Investigator with Divisions of Expert Service of Ministry of Internal Affairs of Ukraine

The main problematic issues of interaction between the experts of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the National Police investigators in modern conditions are considered in the article. It is noted that in connection with the reform of investigative and forensic units, there was a need to revise approaches to the interaction of these subjects. It is bounded up with delineation of the departmental expert service and the units of technical and criminal support of police.

The author stated the lack of legal regulation of joint activities of investigators and employees of departmental expert units at the stage of pre-trial investigation, in particular, during a crime scene examination. The current departmental instructions on this issue contain a number of gaps and provisions that allow their varying interpretation.

It is noted that the provided procedure for engaging experts from the expert service for crime scene examination only as a part of a mobile forensic laboratory and primarily on a written request of a head of pre-trial investigation body is unjustifiably narrowing this trend in use of technical and forensic tools, reducing an efficiency and completeness of examinations for serious crimes.

In this regard, the author is offering to improve the criteria for the participation of experts in investigative actions, to expand the possibilities of using of scientific and technical means at the stage of pre-trial investigation.

Key words: forensic technique, interaction, Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, pre-trial investigation, crime scene examination.